

Cem Behar: “O dönemin Paris’inde sinemaya gitmek günlük yaşamın bir parçasıydı”

2 Kasım Perşembe günü, Boğaziçililerin Seçtikleri başlığı altındaki etkinlikte Yamaç Okur’un moderatörlüğünde gerçekleştirilen söyleşinin konuğu, Ekonomi Bölümü öğretim üyesi ve halen Boğaziçi Üniversitesi’nde Rektör Yardımcılığı görevini sürdürmekte olan Prof. Dr. Cem Behar’dı. Behar’la, seçtiği Büyük Aldanış (La Grande Illusion, Yön: Jean Renoir, 1937) adlı film, Paris’te geçirdiği öğrencilik yıllarında izlediği filmler ve o dönem sineması hakkında bir söyleşi yapıldı. Söyleşinin ardından, salonda Büyük Aldanış’ın gösterimi yapıldı.

Öncelikle neden hiç tereddütsüz Büyük Aldanış’ı seçtiniz?

Cem Behar: Bu filmi seçtim, çünkü 7 kere gördüm ve büyük bir mutlulukla bu akşam 8. kere seyredeceğim. Film, “Critics List” yani sinema eleştirmenleri listeleri her yapıldığında Jean Renoir’ın ilk ona giren iki filminden bir tanesi. Diğeri *Oyunun Kuralı (La Règle du jeu, 1939)*. Niye bu film dersenez, bu filmin bende hem kişisel hem de sinemasal anıları var. Liseden sonraki öğretim dönemimde 10–12 yıl Fransa’da yaşadım. Lisans, lisansüstü, doktora ve 3–4 sene de üniversitede asistanlık için orada kaldım. O sıralar da Fransız Sinematek’inin kurucusu Henri Langlois’ın yaşadığı bir dönemdi. Langlois, şişman, kalın siyah gözlüklü, sarkık yanaklı, günde dört paket sigara içen bir adamdı.

Sinematek'te günde 6 film oynar. O da Sinematek'te oturur, karısı bazen gişede durur, para keser...

Öğrenci hayatı, paramız az. Normal sinemalara gitmek için o zamanın frankıyla bir film için 4 frank lazım, ama Sinematek 1 frank. Sinematek'te her türlü süprüntü ve her türlü şaheser film oynuyor. Mesela, bir haftayı Macar filmleri haftası ilan ediyorlardı. Bir hafta yedi gün, günde altı filmden o hafta 42 tane Macar filmi gösteriliyordu. Ama bu 42 tane filmin 41'inin altyazısı yok! Sinema merakı parasızlıktan başladı özetlemek gerekirse. Sinematek'in ücreti 1 frank olduğu için, bir de günde 6 seans: 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00, 22.00. Cumartesi geceleri bir de 24.00 seansı vardı. Ben bir kaç kere Sinematek'ten evime yani aşağı yukarı burasıyla Beşiktaş arası mesafeyi yayan yürümek zorunda kalırdım, çünkü son metroyu kaçırmış olurdum.

Bu filmi niye seçtim? Film ilk seyredişimde liseden sınıf arkadaşım olan rahmetli Ömer Kavur'la birlikteydik. Sonra 6 kere daha seyrettim ama Ömer'le birlikte seyretmiş olmak da bu filmin bir anısı.

Film altyazısız ve sadece Fransızca seyredildiğinde aslında zor bir film. Çünkü bütün o dönemin yani 30'ların ve 1945-48' e kadar olan dönemin Fransız filmleri gibi, oyun ve diyalog üzerine kurulu. Diyaloglar çok tinsel diyaloglar, çevrilebilir diyaloglar değil. Aşırı Fransız diyaloglar ve Fransa'nın kültürel "background" unu bilmeden teatral anlamı kavranamayacak diyaloglar. O bakımdan sözel olarak zor bir tekst ve ben de zevkine belki 3. seyredişimde vardım.

Hep ilk aklıma gelen bu film herhalde. Klasiğin klasiği gibi bir şey benim için. Siyah-beyaz, fazla hareket yok, aksiyon nispeten az var. Atılan tüfekler bir takım altıpatlar silahların ilkel patlaması gibi oluyor. Bugün gördüğümüz filmlerin görsel çeşitliliği yok. Kamera açısı sabit, karanlık bir film zaten. Siyah-beyaz filmlerin aydınlığı da karanlığı da olur. Bu karanlık bir filmi.

Biraz genel olarak beğendiğiniz yönetmenlerden söz edelim. O dönemde Fransa'da sürdürdüğünüz düzeni, İstanbul'a döndüğünüzde de devam ettirdiniz mi?

Cem Behar: Hayır. 10-12 yıl boyunca haftada ortalama 3 veya 4 film görmüştüm. Bazı haftalar belki 7-8'e çıkıyordu, bazen de hiç olmuyordu. Bütün Fransız klasiklerini, bütün Buñuel'leri, bütün Antonioni'leri, bütün Visconti'leri, bütün Fellini'leri, efendiceğizime söyleyeyim bütün Eisenstein'ları görmüştüm. Başka 1920, 30, 40 ve 50'lerin bütün klasikleşmiş filmlerini görmüştüm. Tabii benim seyrettiğim an 1960'ların sonu, 70'leri başı. O zamana kadar klasikleşmiş ya da klasik olarak addedilen filmlerin aşağı-yukarı tümünü gördüm. Türkiye'ye döndüğüm zaman bir süre sinemadan uzak durdum. Niçin? Size tuhaf gelecek, ben bütün filmleri görmüştüm. Sonra sonra, biraz biraz, ne filmler var sorarak ederek daha çok sinemaya gitmeye başladım. Ama bu gün çok beğendiğiniz, çok sevdiğiniz, yaşayan bir yönetmen var mı diye sordunuz zaman çok fazla verecek bir cevabım yok. Ne zaman yönetmen olunur? Öldükten sonra diyeceksiniz ama bilmiyorum içimden bir isim gelmiyor.

Bir de o dönemde Fransa'da Bernardo Bertolucci'nin *The Dreamers*'ında (*Düşler, Tutkular ve Suçlar*, 2003) da çok güzel işlenmiş olan Yeni Dalga'nın bir kültürü var. Beraber bir filme gidilir. O bir yaşam biçimidir. Bunu açabilir misiniz biraz, yani nasıl bir ruh vardı o dönemde?

O dönemin Paris'inde sinemaya gitmek, en son çıkan filmleri görmüş olmak, filmleri konuşmak, filmleri tartışmak, öğrenci ve genç kitle arasında yapılması gereken bir şeydi. Yani günlük yaşamın bir parçasıydı. Bir film seyretmek için insanların 2 saat sokakta, soğukta ve yağmur altında beklediğini biliyorum. Çünkü Fransa'da hiç bir sinemada rezervasyon sistemi yoktur. Saat 2'de bileti alırsınız hemen girersiniz. 4 seansı için bilet vermezler. Böyle bir şey yok. Şimdi internetle belki değişti. Ama o zaman yoktu. Sabah

gidip akşam 6 seansı için bilet alamadınız. O anda hangi seans varsa onun için alırdınız. Dolayısıyla saat 2'yi 5 geçe gittiniz ve 2 seansı dolu ise sinemada 4'e kadar beklemek zorundaydınız. Çok seyretmek istediğiniz bir filmse kuyrukta beklemek zorunda kalırdınız. 2 saatlik bir film için, 2 saat kuyrukta beklediğimi çok biliyorum. Çünkü kuyrukta beklemek de ayrı bir kültür, ayrı bir etkileşimdi. Bir filmi seyretmeye gelenler, o film etrafında konuşanlar, işte elinde "Cahiers du Cinéma" dergisiyle gelip film kuyruğunda bekleyenler, "ben gidip bir sandviç alayım sen yerimi tut" filan diyenler gibi bir sinema seyretme kültürünün özellikle gençler arasında çok yoğun olduğu bir dönemdi bu. Onun bir parçası haline gelmiş olmaktan memnunum.

Truffaut'nun Sorbonne Üniversitesi'nde bir amfide konferans vermeye geldiği gün 2000 kişilik büyük amfi sığmadı, millet dışarıda kaldı, hoparlör falan koydular. Dışarıda daha çok kişi vardı içeriden. Bunları da hatırlıyorum. Öyle bir hareketliliğin bir kısmıydık, bir parçasıydık. Normal günlük kültürel yaşamın sadece film seyretmekten ibaret değildi. Seyretmek ve tartışmaktı. Pasif seyirci iyi değildi. Filmler öğrenciler ve gençler arasında tartışılırdı, konuşulurdu. Tartışılan film, o an çıkmış, yeni çıkmış bir film olabilirdi ama iki sene önceki bir film de olabilirdi. İki sene öncenin filmini seyretmek geçen senenin filmini seyretmekten daha kolaydı. Çünkü ucuzlamış olurdu. Filmler ilk çıktığı zaman Champs-Élysées'deki pahalı sinemalarda veya büyük sinema salonlarında çıkardı. Ertesi yıl veya iki sene sonra, öğrencilerin parasını verebileceği ucuzluktaki sinemalara gelirdi. Biz oralarda seyrederdik ve o seyretme ve katılma eyleminin bir parçasıydık. Film seyrederken 5 dakika ara olmayacağını, olmaması gerektiğini, olmasının bir garabet olduğunu ben orada gördüm. Çünkü lise yıllarında İstanbul'da da sinemaya giderdim. Her hafta filme giderdik ama 5-10 dakika ara verilirdi.

Dinleyici Soruları

Amerikan sinemasına öykünme şu anda çok kuvvetli ve o dönemde nasıldı? O dönemde bir Amerikan sineması özlemi var mıydı?

Cem Behar: Kültürel düzeyde bir Amerikan düşmanlığı vardı ama Amerikan sinemasının küçümsenmesi olayı da vardı. Çok paradoksal değil mi? Amerikan sineması sadece eğlence veya vakit geçirme amaçlı olduğu için eleştiriliyordu.

Şöyle bir şey var bence. Kore Harbi'nden sonra Amerikan sinemasında çok ilginç bir dönüşüm oluyor. Kore Harbi öncesi ve sonrası çok farklı. Mesela *Casablanca* (Yön: Michael Curtiz, 1942) gibi filmleri yapıyorlar. Ama o Amerikan sinemasında bir şey vardı. Yani filmin bir hikâyesi vardı.

Amerika'ya giden bir takım Fransızlar var. Jean-Pierre Melville gibi. Bu insanlar Hollywood'un film imalat biçimini ve seyirciyi çekme biçimini anlayıp onu getiriyorlar. Fransız "film-noir"ları¹ Melville'de de var.

Ben orada bir düz iktisat öğrencisiydim. İktisat lisansı ile master ve doktora yapan, iktisat teorisi okuyan, onun matematiksel modelleriyle uğraşan bir öğrenciydim. Sinemanın teorisini hiç düşünmedim. Sinema ve toplum ilişkisi konusunda fazla düşündüğümü söyleyemem. Onun için sadece pratik, teorik olmayan bir sinefildim, üzülerek söylüyorum. Çok film seyretmiş olmam film hakkında bir sentez ve yargı da bulunabilme yeteneğimi göstermiyor dolayısıyla.

Yamaç Okur: Biraz daha geriye gidelim. Bir de Robert Kolej'deki yılları sinema açısından merak ediyorum. Bahsettiğiniz yıl 60-64 yılları değil mi?

Arkadaşlar bilmeyecektir. Mithat Alam Film Merkezi'nin hamisi, banisi, kurucusu ve hala yürütücüsü olan Mithat

¹ Film-Noir kavramının Türkçedeki karşılığı "kara film"dir.

Alam benim liseden sınıf arkadaşımıdır. Lisede Mithat'la 4 yıl beraber okuduk, aynı yıl mezun olduk. İstanbul'da lisede okurken de aynı filmlere gittik herhalde. Yani Rita Hayworth'un son dönemleriyle Elizabeth Taylor'un başlangıç dönemleri diyelim ona. O dönemler benim için sinema sadece Cumartesi günü arkadaşlarla gidilecek bir yer. Bu hafta sinema mı, bu hafta tiyatro mu? Tabii televizyon yok. Öyle bir dünyayı siz düşünemiyorsunuz ama öyle bir dünya vardı. Televizyon diye bir nesne yok, cep telefonu diye bir nesne de yok. Aslında telefon diye bile bir nesne yoktu. Evlerde arada bir olan bir nesneydi. On evden bir tanesinde vardı. Dolayısıyla insanlar her Cumartesi buluşup bir yere gidiyorlardı. Belki hava güzelse gezmeye, kıssa sinemaya veya tiyatroya. İstanbul'da Konak, Yeni Melek, Atlas gibi sinemalar vardı.

O dönemde 60'lı, 70'li yıllarda, İstanbul'da henüz Sinematek zuhur etmemişken, sinema İstanbul'da buluşma ve eğlence aracıydı. Türk filmlerine kışın gittiğimi hiç hatırlamıyorum. Yazlık ve kışlık sinemalar vardı, bilmiyorum hatırlayanınız bileniniz var mı? Yazlık sinema daha ailevi bir şeydi. Yazlık sinema çoluk çocuk, ana baba, teyze dayı gidilen, gazoz içilip çekirdek çitlenen bir eğlence türüydü ve ben bütün seyrettiğim Türk filmlerini yazlık sinemada seyrettim, kışlık sinemada değil. Çünkü kışın Beyoğlu, Taksim'deki çeşitli yerlerdeki sinemalara yabancı filmler gelirdi.

Taksim Sineması hariç. Taksim dediğin şimdiki Maksim, o zaman Taksim Sinemasıydı. Bütün Türk filmlerini yazın seyrettim. Dolayısıyla Türk filmleri yazla, açık havayla ve ılık yaz akşamlarıyla örtüşüyor. Sinemanın komedi ve dram içermesi de çok önemli değildi. Önemli olan yazlık bir eğlence olmasıydı. O dönemden aklımda kalan ve bir daha seyretmeyi düşündüğüm Türk filmi bir taneydi: *Üç Arkadaş* (1971), Memduh Ün. Belki ondan sonra *Susuz Yaz* (1964), Metin Erksan. Yeşilçam stüdyolarından yılda 200-250 tane film çıkardı.

Yamaç Okur: Sizin kuşaktan sinemacı olan Ömer Kavur var. Başka öyle yetişen birileri oldu mu?

Cem Behar: Ömer Kavur Paris'e geldi. İki yıl boyunca bir sinema-televizyon enstitüsünde ve biraz gazetecilik eğitimi veren bir okulda okudu ve geri döndü. Bir 3. sınıf arkadaşım vardı, o ciddi sinemacı olmak istiyordu. IDHEC'e girmek istiyordu. O zaman Paris'te "L'Institut des Hautes études Cinématographiques" diye bilinen Yüksek Sinema Araştırmaları Enstitüsü vardı. Oradan daha çok kameraman, senarist ve yönetmen çıkardı. Oraya gitmeye meraklı olan, isteyen bir kişiydi Önay Kopan. Fakat o okula girmek çok zordu. Her yıl giriş sınavı olurdu. Giriş sınavına benim bu arkadaşımın girdiği dönemde 500 kişi falan girerdi. Okul, öğrenci olarak, her yıl 15 kişi alırdı. O arkadaşım bir iki yıl sonra, iki kere bu sınavlara girdikten sonra, giremeyeceğini anlayıp yönetmen veya kameraman olma merakından vazgeçip benim gibi sinefillikte karar kıldı.

Paris'te Belediyenin değil ama Fransız Kültür Bakanlığının "Sanat ve Deneme Sineması" statüsü verdiği bir takım sinema salonları vardı. Bunlar küçük salonlardı, bazıları bunlardan da küçüktü. 30-40 kişilik sinema salonları vardı ve Kültür Bakanlığı tarafından bu statü verilmiş sinemalara vergi indirimi uygulanırdı. Bu sinemalar hem ucuza film oynatabiliyorlardı, hem de bir kaç film birden oynatabiliyorlardı ve çok merkeziydiler. Hisarüstünde 8 tane sinema salonu olduğunu düşünün. Bu sinemalar öğrenciye coğrafi olarak, mali olarak yakın ve çekici, hayatının bir parçası olan sinemalardı. Her gün gidilebilirdi. Bir de film sonrasında salonu boşaltmazlar. Böylece eğer bir filmi çok beğendiyseniz, üst üste son seansa kadar seyredebilirdiniz. Ben böylece iki kere ardı ardına *Korkunç İvan'ı* (*Ivan Groznyy I. Yön: Sergei M. Eisenstein, 1944*) seyrettiğimi hatırlıyorum. Girdim, seyrettim, beğendim ve bir daha seyrettim. İki kere Buñuel'in gerçeküstü kısıklarını seyrettiğimi hatırlıyorum mesela. İlk seyrettiğimde şok olup, "bu ne yahu?" deyip ikinci defa seyretmiştim. Tabii filmler 35-40 dakika olduklarından önlerine reklâm, arkalarına rek-

lâm konur ve gelecek programlar falan da gösterildiğinden, bir buçuk saat böyle dolardı. Dolayısıyla gençlik, öğrenciler ve sinema arasındaki ilişkinin çok yoğun ve çok önemli olabileceği bir ortamdı.

Yamaç Okur: Bir sinefil olarak bu film haricinde film önerisi alalım sizden.

Cem Behar: *Oyunun Kuralı (La Règle du jeu, Yön: Jean Renoir, 1939), Cennetin Çocukları (Les Enfants du Paradis, 1945).* O döneme siz ne diyorsunuz? Bir de sadece bir kere seyrettiğim, Henri-Georges Clouzot'un bir filmi *Les Diaboliques (1955).*

Cem Behar Kimdir?

1946'da İstanbul'da doğan Cem Behar, iktisat teorisi ve demografi konusundaki doktorasını 1972'te Paris'te tamamladı. Çeşitli dönemlerde Paris Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi ve Cambridge Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. 1988-1994 yıllarında B.Ü. Ekonomi Bölümü başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Cem Behar'ın nüfus ve demografi konularında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi vardır. Müzik çalışmalarına Fikret Bertuğ ile başlayan Behar, daha sonra Emin Ongan ve Niyazi Sayın ile çalıştı. 1977 yılından bu yana öğretim üyesi olduğu Boğaziçi Üniversitesi'nde halen Rektör Yardımcısıdır.